

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ
Историјски институт
Београд

БЕОГРАДСКИ МИТРОПОЛИТИ ОД 1739. ДО 1804. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је објашњено формирање нове структуре Православне цркве након Београдског мира 1739, и организовање Београдске митрополије у новим границама, као једне од епархија под непосредном управом Пећке, а од 1766. и Васељенске патријаршије. Посебна пажња посвећена је делатности њених митрополита до Првог српског устанка 1804, од када је та епархија постојала у непромењеним границама, али у битно другачијим околностима. Указано је на број митрополита који су се променили на њеном челу, њихово етничко порекло, односе које су одржавали са свештенством и верницима, канонско вршење духовне мисије и улогу коју су неки од њих имали у време ратова и устаничких покрета. Нарочито су вредне пажње биографије митрополита школованих у елитним школама Васељенске патријаршије и пре доласка на ту митрополитску катедру високо ранжираних у структурама цркве. Дати су и основни подаци о њиховом свакодневном животу.

Key words: Ottoman Empire, Belgrade peace, Orthodox Church, Peć Patriarchate, Universal Patriarchate, Belgrade Metropolitan, metropolitans, clergy, believers.

Београдска митрополија, као једна од епархија Пећке, а од 1766. године Васељенске патријаршије, формирана је као посебна црквено-административна област након Београдског мира, склопљеног 1739. између Османског царства и Хабзбуршке монархије, којим је потврђено поновно османско освајање Србије са Београдом, односно простора јужно од Саве и Дунава. Као епархија, она је била наследница старе Београдске митрополије из времена пре Пожаревачког мира 1718, а њен положај је, у односу на аутономну Београдско-Карловачку митрополију из времена хабзбуршке окупације Србије, био битно другачији. Поред тога што више

није била аутономна црква, са више епархија у свом саставу, већ обична епархија чији су епископи због њене величине увек носили високо митрополитско звање, Београдска митрополија имала је и значајно измењене границе, сагласне османској административној подели. У њеном саставу нашло се шест нахија Београдског пашалука и то: Београдска, Смедеревска, Крагујевачка, Ћупријска, Јагодинска и Пожаревачка. То је простор који је, поред делова Београдско-Карловачке митрополије који су раније били под директном управом београдско-карловачких митрополита (Архидијецеза), обухватао и делове бивше Ваљевске епископије око Крагујевца и Јагодине. Таква територијална структура ове епархије задржала се све до стварања Кнежевине Србије, односно аутономне Српске митрополије 1831.¹

Мада се у том периоду правно нису мењале ни њене границе ни статус, од 1804. године, односно од избијања Првог српског устанка, околности у којима је она егзистирала биле су знатно другачије, прво због постојања српске устаничке државе, а затим и због постепене изградње српских националних институција након Другог српског устанка које су, поред Васељенске патријаршије и османских власти, као трећи чинилац битно утицале на функционисање црквене управе. Зато ће овом приликом пажња бити усмерена на основне, до сада мало познате податке о београдским митрополитима, који су том епархијом управљали од њеног новог уобличавања 1739. до избијања Првог српског устанка 1804.

Реорганизацију црквене управе на простору реокупираном од Османског царства 1739, спровео је нови патријарх, Јоаникије III Караџа, кога је на то место поставила Васељенска патријаршија, позивајући се *на право да штити аутономне столице које се у таквим неприликама налазе.*² До тога је дошло јер на широком простору од источне Босне на западу, преко Београда, Ниша, Скопља и Новог Пазара до Самокова, укључујући и седиште патријаршије у Пећком манастиру, није остао ни један архијереј који би у тим тренуцима преузео управу над Пећком патријаршијом, с обзиром на то да су, због подршке хабзбуршкој офанзиве 1737, и патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента, и неки епископи са тог подручја,

¹ Н. Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766-1831*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Бањој Луци 12. јула 2004, у рукопису, 364. Друга епархија у Београдском пашалуку у то време била је Ужичко-ваљевска митрополија, у чији састав су улазиле Ужичка, Соколска, Ваљевска, Рудничка, Пожешка и Шабачка нахија. Исти, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, Ваљево 2000, 128.

² Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1909. годину, Београд 1909, 755-756.

емигрирали у Хабзбуршку монархију.³ На тај начин, отворен је пут за продор патријараха и епископа грчког порекла у структуру Пећке патријаршије, што ће се окончати њеним укидањем 1766.

Седиште Београдске митрополије налазило се у Београду, и то у самој београдској вароши, а не у неком од оближњих манастира, мада је резиденцијални објекат предвиђен за то, који се градио у време хабзбуршке власти, одмах по уласку османске војске у град је срушен. Нешто касније, 1742, отпочела је обнова цркве, а владичански конак је смештен у знатно скромнији простор.

На челу Београдске митрополије се од склапања Београдског мира 1739. до укидања Пећке патријаршије 1766, променило четири архијереја, и сви су били у високом митрополитском звању. Њихова архијерејска титула гласила је *Митрополит београдски и всеја Србији височајши егзарх*. Она се није мењала до устанничког времена. О њима је остало мало података у историјским изворима. Први од њих био је Софроније, за кога се са сигурношћу може тврдити да је овом епархијом управљао од 1739, када је изабран, до 1746. године, када му је она одузета. *Споменицу* о његовом избору на Сабору у Цариграду потписало је 11 архијереја.⁴ Софроније је био пореклом са острва Хиос, а монашки чин примио је на Синају.⁵ С обзиром на то да је дошао у исто време кад и нови патријарх, може се претпоставити да је учествовао у уобличавању граница и унутрашње структуре Београдске митрополије.⁶ Иако је сигурно да је у почетку био близак сарадник патријарха Јоаникија III Караџе, године 1746, када је и тај патријарх напустио пећки престо, дошло је до сукоба међу њима. Разлози тог сукоба нису познати, али је Софронију епархија била одузета и он је, већ у септембру исте године, емигрирао у Хабзбуршку монархију, где је дочекао дубоку старост. Умро је у Пешти 21. новембра (3. децембра) 1784. године.⁷

Његов наследник, Вићентије Стефановић, био је од 1739. до укидања Пећке патријаршије једини београдски митрополит српске народности. На челу митрополије он се налазио у време када је око патријаршијског престола у Пећи трајала оштра борба за превласт између

³ Емигрирали су ваљевски епископ Доситеј Николић, ужичко-зворнички митрополит Алексије Андрејевић, рашки митрополит Јефтимије Дамјановић... Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, 28.

⁴ Д. Алексијевић, *наведено дело*, 933-934.

⁵ С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, 462.

⁶ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве I*, Београд 1991, 357-359.

⁷ С. Вуковић, *наведено дело*, 462.

српског аутохтонистичког архијерејског језгра, и придошлица грчког порекла из Цариграда. Вићентије је био васпитаник Карловачке митрополије, који је остао у Србији по њеном поновном паду под османску власт. Монах је постао у неком од фрушкогорских манастира, да би касније био архиђакон на двору карловачког митрополита Вићентија Јовановића Видака, вршећи и дужност његовог визитатора. Кратко време, због заточења бачког епископа Висариона, управљао је и том епархијом. Разлози због којих је остао у Београдској митрополији и након слома хабзбуршке управе нису довољно разјашњени. Ипак, сигурно је да је на то утицало и претходно стање у Београдско-Карловачкој митрополији, односно међусобни сукоби епископа, због чега је и он сам неколико недеља провео у тамници.⁸

Београдски митрополит свакако је постао пре 1753, када се у том својству помиње у запису из манастира Дечани јер би се, у противном, од одласка његовог претходника, митрополита Софронија 1746, створио сувише дуг *interregnum* у једној од најзначајнијих епархија у Пећкој патријаршији.⁹ Временом, и Вићентије Стефановић се укључио у борбу за очување аутокефалности Пећке патријаршије и у једном тренутку, највероватније између 1755. и 1758, био изабран за патријарха, наследивши Гаврила III, Грка ког писац *Општег листа* Пећке патријаршије описује као *врага и разоритеља*.¹⁰ Међутим, када је отишао да у Цариграду прими берат о потврђивању у патријаршијском достојанству од султана, Вићентије Стефановић умро је под сумњивим околностима, а највероватније је отрован. У времену оштро сукобљених интереса око пећког престола, у којима ни новчани чинилац није био занемарљив, ова могућност се не може одбацити.

Вићентија је наследио митрополит Калиник, по народности Грк, који се први пут помиње у запису из 1759. сачуваном на једном минеју.¹¹ О њему је остало мало података. Сава Вуковић наводи да је на челу епархије био до 1761. године, не наводећи ко га је након тога заменио.¹²

Његов наследник био је митрополит Јеремија Папазоглу, такође Грк. На чело Београдске митрополије дошао је између 1761. и почетка 1766. године. Међутим, с обзиром на то да је његов претходник Калиник био на челу митрополије до 1761, може се претпоставити да га је митрополит Јеремија заменио исте или следеће године, из истог разлога као у случају Вићентија Стефановића.

⁸ Исто, 73.

⁹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи II*, Београд 1903, 3052.

¹⁰ М. С. Милојевић, *Обици листъ*, Гласник СУД XXXV, Београд 1872, 81-82.

¹¹ Љ. Стојановић, *наведено дело*, 4365.

¹² С. Вуковић, *наведено дело*, 273.

Јеремија је био потписник молбе коју је септембра 1766. патријарх Калиник II са групом епископа поднео султану Мустафи III и васељенском патријарху Самуилу Ханцерису, тражећи укидање аутокефалности Пећке патријаршије и њено припајање васељенском престолу.¹³ Међутим, иако је гласао за укидање аутокефалности, у његовој епархији нису забележени видљивији знаци незадовољства тим његовим поступком. То и не чуди, јер су у то време архијереји грчког порекла у српским епархијама већ били уобичајена појава. Напротив, митрополит Јеремија је своју духовну мисију вршио ненаметљиво али одговорно, па су за време његове управе извршене неке од значајнијих поправки православних цркава и манастира у Београдској митрополији, попут поновног покривања цркве манастира Каленић.¹⁴ Године 1776, овај митрополит био је опуномоћен од васељенског патријарха да у свим епархијама које су раније припадале Пећкој патријаршији прикупи дажбине које су му припадале, а у неколико претходних година нису биле измирене. У том циљу, затражен је и добијен ферман султана Абдул Хамида I, којим су османске власти обавештене о његовој мисији, и позване да му током њеног трајања буду на располагању уколико дође до неких проблема.¹⁵ Очигледно је да је стање у епархијама које су 1766. припојене Васељенској патријаршији у то време још увек било такво да је било готово немогуће прикупити чак и патријаршијске приходе. Ту мисију патријарх је поверио управо митрополиту Јеремији, што указује да је у њега имао велико поверење да ће је, упркос старости, извршити. Јеремија је и касније привремено напуштао своју митрополију. На његово одсуство из ње 1778. или 1779. године, указује један од извештаја о стању цркве у српским земљама, које је раванички монах Софроније 1779. дао Руском синоду и државним властима приликом посете Москви. Софроније је тада изјавио да је *црква у Србији под митрополитом Јеремијом, који се налази у Цариграду*.¹⁶ Трајање и природа његовог одсуства из митрополије у то време нису, међутим, јасни, али је вероватно да је, као патријарху близак човек, позван од њега у Цариград због неких црквених питања.

Након повратка у Београдску митрополију, Јеремија је, иако у дубокој старости, последњих пет година (1779-1784) вршио своју дужност

¹³ О томе опширније: Ђ. Слијепчевић, *Укидање Пећке патријаршије*, Богословље XIII, Београд 1938, 250-307; Исти, *Историја Српске православне цркве I*, 421-451.

¹⁴ Љ. Стојановић, *наведено дело*, 3281.

¹⁵ Љ. Чолић, *Турски документи за историју Српске православне цркве*, Приштина 1996, XXV, 74-76.

¹⁶ Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА LIII, други разред 45, Београд 1922, 219.

у континуитету, што показују и подаци о рукоположеним свештеницима из његове митрополије, који су 1791. емигрирали у Хабзбуршку монархију.¹⁷ Оставку на Београдски митрополитски престо поднео је 20. јула (1. августа) 1784. године, правдајући то старости, телесном слабошћу и жељом да се повуче у миран манастирски живот у један од Светогорских манастира.¹⁸

Васељенска патријаршија је његову оставку прихватила, и истог месеца изабрала новог београдског митрополита, Дионисија Папазоглуа. Само два дана након што је сазнао да је именован његов наследник, Јеремија је напустио митрополију и кренуо на пут. Међутим, то му је створило одређене проблеме са Патријаршијом. Пре него што би му било допуштено да се повуче у манастир, Васељенска патријаршија је од њега затражила доказе да је измирио сва своја дуговања, и да се она не могу пренети на његовог наследника. Због тога је поново морао да отпутује у Цариград, и тек након што је сабор архијереја у његовом присуству такве доказе прихватио, омогућено му је да се повуче у неки од светогорских манастира.¹⁹ Пре одласка из Београдске митрополије, митрополит Јеремија јој је завештао неке црквене ствари које је поседовао. Живот је, највероватније, мирно завршио у неком светогорском манастиру.²⁰

Старог и болесног митрополита Јеремију наследио је исте 1784. године митрополит Дионисије Папазоглу, тада један од најперспективнијих архијереја, који је до тада за собом већ имао занимљив монашки пут. Рођен у Кожанима код Солуна 1750, сигурно је завршио неку од елитних теолошких школа Васељенске патријаршије. Једно време је био мирски свештеник, а након женине смрти, још увек веома млад, замонашио се у неком од светогорских манастира. Захваљујући свом знању, али и смислу за педагошки рад, постао је учитељ деце влашког кнеза, који га је, задовољан његовим учинком на том плану, препоручио Патријаршији да буде завладичен. Иако је брзо био рукоположен, Дионисије Папазоглу није одмах добио епархију, већ му је указана велика почаст да неколико година буде главни проповедник Васељенске патријаршије.²¹ Чињеница

¹⁷ Д. Руварац, *Пребегли на ову страну 1791. свештеници и калуђери*, Српски Сион XIV, Сремски Карловци 1904, 113-117. У овом попису наведено је када је и од ког епископа рукоположен сваки од пребеглих свештеника, а име митрополита Јеремије често се помиње, што говори о његовом континуираном присуству у епархији.

¹⁸ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве I*, 434.; Љ. Чолић, *наведено дело*, 95-96.

¹⁹ Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1909, 935-937; Исти, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1910, 36-38.

²⁰ Н. Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку...*, 92.

²¹ Ј. Никетић, *Српска црква у време устанка*, Православље I, Београд 1871, 347-348; С. Вуковић, *наведено дело*, 168.

да је, са само 34 године, постао митрополит високо рангиране Београдске митрополије, указује на то колики је углед и поверење имао код патријарха и у Светом синоду.

По доласку у Београд 1784. или 1785, па све до 1788, митрополит Дионисије није се посебно истицао. За то време, добро је научио српски језик. Међутим, када је дошло до избијања последњег хабзбуршко-османског рата (1788-1791), он је још пре пада Београда пребеглао на хабзбуршку страну.²² Тако се, од почетка рата, ставио у службу хабзбуршке ратне пропаганде. Нема сумње да је Дионисије, као и највећи број његових верника, прижељкивао ослобођење од османске власти. Али, рад на томе није био његов задатак, а сама Патријаршија је у Цариграду сигурно морала да се оправда пред Портом и ограда се од његовог поступка, који је свакако био самоиницијативан.

Због те његове одлуке, у време када су Срби масовно ступали у фрајкоре, добровољачке јединице хабзбуршке војске, углед у народу био му је висок. Његов савременик, фенечки проигуман Викентије Ракић, који се у то време нашао у Србији, позитивно је окарактерисао његову делатност, наводећи и занимљиве примере за то. Митрополит Дионисије је, тако, са целокупним свештенством Београда и околине дочекао студеничке монахе који су са собом носили мошти Светог Краља (Свети Симон-Стефан Првовенчани), преузео их и допратио до крипте београдске цркве, побринувши се потом да их чувају одабрани монаси, док је студеничком архимандриту Василију Радосављевићу поклонио златан крст. Ракић тврди да је, приликом хабзбуршког напуштања Београда 1791, Дионисије Папазоглу организовао и пренос ових моштију у Срем.²³

На простору који је у том рату запосела хабзбуршка војска, а који је у црквено-административном погледу припадао Ужичко-ваљевској митрополији, рукоположења свештеника и друге митрополитске послове такође је вршио митрополит Дионисије, иако је тим крајевима, позивајући народ на устанак, непрестано пролазио бачки епископ Јован Јовановић.²⁴ Тиме је, бар привидно, очуван канонски поредак, јер је епископ Јовановић, за разлику од митрополита Дионисија, припадао другој помесној цркви.

²² С. Вуковић, *наведено дело*, 168.

²³ В. Ракић, *Житје преподобнаго Стефана Првовѣнчаннаго краља сервскаго, нареченнаго во иноцѣхъ Симона*, во Бѣдинѣ 1814, 14-16. Иако пише у стиховима, Ракић је веома опширан и детаљан у опису догађаја из тог рата, у који је и сам био укључен.

²⁴ Ужичко-ваљевски митрополит Јоаким остао је на подручју под контролом османских власти, иако је Ваљево, где се налазила његова резиденција, заузела хабзбуршка војска. Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, 49-51.

Пре напуштања Београда, Дионисије Папазоглу је, у проповеди у београдској цркви која је у целини сачувана, позвао вернике да емигрирају у Хабзбуршку монархију, истичући да ће их османске власти као непослушне раселити, а на њихову земљу *населити Јуруке, турске паоре из Мале Азије*.²⁵

О његовој делатности било је и другачијих мишљења савременика. У једном запису архимандрита Боговађе Хаџи Рувима Нешковића, насталом августа 1793, овај митрополит се, заједно са фелдмаршалом Валисом, помиње као главни кривац за предају Београда османској војсци, што је свакако потпуно нетачна оцена.²⁶

Након што је емигрирао у Хабзбуршку монархију, Дионисије Папазоглу постао је будимски епископ Карловачке митрополије. Тиме је митрополит Стратимировић изашао у сусрет препорукама војних власти да бивши београдски митрополит буде награђен за своју активност у време рата.²⁷ Међутим, у новим околностима он се није најбоље снашао. Од других епископа и свештенства није био најбоље прихваћен, а до Стратимировића су долазиле и вести о томе да је задржавао упражњене парохије и узимао себи приходе од њих, као и да је издавао епархијске зграде у закуп.²⁸ Банатски епископ Шакабента га је, чак, у једном писму Стратимировићу, назвао *нерадником какав се ретко виђа*.²⁹ У Карловце је стигла и информација да је, боравећи у Бечу 1797. године, Дионисије пустио лажни глас да је митрополит Стратимировић преминуо, што је брзо демантовано. О томе је вођена преписка између Дворског савета и митрополита Стратимировића, а сам епископ Дионисије проглашен је неподобним за било какву почасну функцију, попут *дворског саветника, референдара* и слично.³⁰

Васпитан у школама Васељенске патријаршије у којима је стекао бескомпромисан став према римокатоличким утицајима, он ни у Будиму није показао било какво разумевање да прихвати неке елементе унутрашње декорације храмова, уколико се није радило о строго православном наслеђу. Због тога је, захтевајући да се из будимске православне цркве

²⁵ Аноним, *Слово советователное, ради емиграцији, високопреосвјаштенешим епископом белградским и митрополитом сербијским (после епископом будимским) г. Дионисијем Попович*, ЛМС 50, Нови Сад 1840, 43-49.

²⁶ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим, пре целине, пре смисла II*, Ваљево 1990, 75-78.

²⁷ С. Вуковић, *наведено дело*, 168-169.

²⁸ *Будимска општина Стратимировићу*, АСАНУК, фонд Б, 9-13/1797, 19/1803.

²⁹ *Епископ Шакабента Стратимировићу*, АСАНУК, фонд Б, 2/1798.

³⁰ *Преписка Дворског савета и Стратимировића о будимском епископу Дионисију Поповићу*. АСАНУК, фонд Б, 42/1797, 82/1797, 93. 101-102/ 1797.

уклоне кипови, године 1803. и 1804. ушао у озбиљан спор са црквеном општином и локалним магистратом, у шта су се временом чак укључили и Угарско намесништво и палатин, надвојвода Јосип. Спор је, у преписци са највишим земаљским властима, решио лично митрополит Стратимировић, без битних промена постојећег стања.³¹

У време боравка у Будиму, Дионисије Папазоглу је држао код себе учитеља Луку Милановића из Винковаца, плаћајући му по 10 форинти месечно за превозење како богословских, тако и својих рукописа на српски језик, а који су остали у власништву епархијске библиотеке.³²

Бивши београдски митрополит, касније будимски епископ, Дионисије Папазоглу, умро је 28. јануара (9. фебруара) 1828. у Будиму, а сахрањен је 1. (13) фебруара у гробници будимске цркве.³³ Међутим, рачуни око трошкова његове сахране нису били рашчишћени ни почетком 1830, о чему је будимски свећар Јосиф Чик опширно писао митрополиту Стратимировићу, тражећи да се то питање реши.³⁴

Одмах након окончања рата, када је османска власт тек почела поново да се установљава, на место Дионисија Папазоглуа постављен је нови митрополит. У краткој *Споменици* о избору митрополита Методија из септембра 1791, коју је сем патријарха Неофита VII лично или преко овлашћених представника потписало 13 митрополита, наведено је *да је Света Београдска митрополија лишена архијерејске заштите и одавно незаступљена, јер је њеног архијерејског представника Дионисија одавно нестало*.³⁵ Нема сумње да је преко утицајних грчких драгомана у османској дипломатској служби Патријаршија све знала о Дионисијевом деловању, али су у овој *Споменици* коришћени неутрални изрази који су само указивали на то да је Београдска митрополија остала без свог старешине. Брзо именовање новог митрополита само потврђује изнету претпоставку да се и у претходним случајевима који су поменути (Вићентије Стефановић, Јеремија Папазоглу...) Патријаршија старала да нови архијереји буду постављени што пре, што омогућава да се јасније утврди *terminus post quem* њиховог доласка на чело Београдске митрополије.

Митрополит Методије управљао је Београдском митрополијом у време када је Османско царство спровело низ реформи у Београдском пашалуку, чији је циљ био побољшање положаја хришћанског становни-

³¹ Д. Петровић, З. Козобарић, М. Јовановић, Н. Јеремић, *Класицизам код Срба III, сликарство и графика*, Београд 1966, 31-32, стр. 69-71; 34-36, стр. 72-75.

³² Ј. Никетић, *наведено дело*, 348.

³³ *Извод из Матичне књиге умрлих будимске цркве*, Матица српска, Манускрипти, 12664.

³⁴ *Јосиф Чик Стратимировићу*, АСАНУК, фонд Б, 18/1830.

³⁵ Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник Српске цркве за 1910, 38-39.

штва и протеривање јаничара, узрочника нереда у овој стратешки важној пограничној провинцији. Ове мере спроводио је од 1793. Хаџи Мустафа-паша Шиникоглу, а султан их је потврдио низом фермана издатих од средине те године до почетка 1794. Срби су, између осталог, добили право да сами прикупљају порезе, а један од фермана односио се и на слободно обнављање старих, па чак и градњу нових цркава. Заузврат, имали су обавезу да паши дају одређен број војника како би заштитио пашалук од одметника који су се окупили у Видинском санџаку око Осман Пазваноглуа, против кога је Порта покренула неколико великих, али неуспешних похода. Сви царски фермани дати Србима чувани су код митрополита Методија, као старешине веће епархије у пашалуку и представника хришћанског становништва пред османским властима.³⁶

Крајем 1793. и почетком 1794. Методије је, због смрти ужичко-ваљевског митрополита Јоакима, као администратор управљао и његовом епархијом, све до именовања новог митрополита, Данила I.³⁷ Након тога, у време похода Хаџи Мустафа-паше ка Видину 1800. ради ликвидације Осман Пазваноглуове побуне, митрополиту Методију је од патријарха Неофита VII наређено да преузме управу над делом Видинске митрополије око Фетислама (Кладово), и у околним казама које је запосела царска војска. Такође му је скренута пажња да у свему помаже паши, и да хришћанско становништво позива на послушност законитим властима и покорност султану, указујући на то да ће бунтовници бити уништени и кажњени.³⁸

Поред заједничке делатности са државним властима, у овом случају присутан је био и један проблем канонске природе, важан за Васељенску патријаршију. Видинску митрополију узурпирао је самозвани митрополит Калиник, свакако уз сагласност и подршку Пазваноглуа, па је требало повратити и законити црквени поредак на том простору.³⁹ Тиме се, поред Београдске, духовна власт митрополита Методија кратко време простирала и на значајан део Видинске митрополије.

Методије је одржавао и контакте са Карловачком митрополијом, односно митрополитом Стратимировићем, мада је комуникација те врсте после укидања Пећке патријаршије била на ниском нивоу. Међу њима се,

³⁶ О реформама спроведеним у Београдском пашалуку после Свиштовског мира опширније Д. Пантелић, *Београдски пашалук после Свиштовског мира (1791-1794)*, passim; С. Гавриловић, *Ка српској револуцији*, Историја српског народа V/1, Београд 1986, passim.

³⁷ Тако је 21. јануара (1. фебруара) 1794. рукоположио у свештенички чин Симеона Патровића из Бранковине код Ваљева. Н. Радосављевић, *Шабачка епископија по Попису из 1836*, Гласник Историјског архива Ваљева 34, Ваљево 2000, 74.

³⁸ Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1910, 39.

као посредник, најчешће јавља земунски протопрезвитер Михаило Пејић Ирижанин. Пример такве комуникације била је Методијева молба упућена Стратимировићу 1798, да за потребе цркава и манастира у својој митрополији у Сремским Карловцима набави већи број антиминос, у чему му се изашло у сусрет.⁴⁰ Ипак, митрополит Стратимировић далеко више је излазио у сусрет молбама угледних српских архимандрита него грчких митрополита.

У време управе митрополита Методија у Београдској митрополији дошло је до велике обнове цркава и манастира, као и црквеног живота уопште. Та обнова започела је још у време митрополита Јеремије Папазоглуа, када новопридошло становништво у крајеве опустеле услед две велике сеобе 1690. и 1737. обнавља старе и запустеле цркве и манастире. Услед промењених, знатно повољнијих околности за хришћанско становништво, она највише долази до изражаја крајем XVIII века, у време управе Хаџи Мустафа-паше. У томе је значајну улогу имао и сам митрополит Методије, који је испред верника тражио дозволе за обнављање цркава и манастира код османских власти, али његова улога у томе ипак није била пресудна, већ улога локалног становништва које је вршило те радове. У Београдској митрополији која је, судећи по тврдњама Душана Пантелића, пред Први српски устанак 1804. имала око 15.000 православних кућа⁴¹, што је чинило укупно 55 одсто домова у целом Београдском пашалуку, постојало је укупно 50 парохијских цркава и 20 манастира. Иако је по броју кућа била мања, Ужичко-ваљевска митрополија имала је 59 цркава и 27 манастира.⁴²

³⁹ Писац значајне студије о Видинској митрополији, Митко Лачев, наводи да је канонски постављен видински митрополит Григорије побегао 1798. од Пазваноглуа у Цариград, где је 1801. умро. Поменути Калиник Самозванац претходно је био игуман манастира Светог Марка у Влашкој, а за новац је неканонски рукоположен од молдовлашког митрополита Дионисија, што је Осман Пазваноглу подржао. Lachev M, *Limites et Metropolites de l'epararchie de Vidin an XVIII e sieole (d'apres les documents ottomans, Etudes balcaniques 1*, Sofia 2000, 162-163. Н. Радосављевић, *Видинска митрополија 1739-1804*, Историјски часопис XLIX, Београд 2003, 168-169.

⁴⁰ *Прота Михаило Пејић Ирижанин Стратимировићу 15. (26) априла 1798*, АСАНУК, фонд Б, 226/1798.

⁴¹ У исто време, Ужичко-ваљевска митрополија имала је 12.500 православних кућа. Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, Београд 1949, 104.

⁴² Н. Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку...*, 376, 391.

У Београдској митрополији, број цркава и манастира по нахијама пред Први српски устанак био је следећи:

Нахија	Број парохијских цркава	Број манастира
Београдска	17	2
Крагујевачка	11	5
Смедеревска	5	-
Јагодинска	3	4
Ђупријска	3	3
Пожаревачка	11	6
укупно	50	20

Поједини извори различито говоре о природи личности митрополита Методија. Док је у ранијој српској историографији приказан као добродушни старац наклоњен својим српским верницима⁴³, у једном од савремених записа, који се односи на обнову манастира Рача из 1799, приказан је као човек који је, заједно са локалним оборкнезом Стефаном Војићем, задужио манастир за 15.000 гроша, па је манастирско братство тај дуг једва успело да измири.⁴⁴ Међутим, манастир Рача није био у његовој, већ у Ужичко-ваљевској митрополији, и он у њој није имао никакву духовну власт, па се вероватно ради о томе да је посредовао у добијању неког зајма у Београду за завршетак радова на његовој обнови, а да је камата на добијену суму била зеленашка.⁴⁵

Методије је умро насилном смрћу 26. јануара (7. фебруара) 1801. Хаци Рувим Нешковић записао је да је митрополит погубљен по наређењу Хаци Мустафа-паше, за његово безаконије и преступленије, јер се уподобио беше Фоки мучитељу, греческоме царју.⁴⁶ Очигледно је угледни архимандрит имао неких неспоразума са београдским митрополитом. Насупрот њему, вест је сасвим другачије примљена од свештених лица у Хабзбуршкој монархији. Стратимировића је о томе обавестио вршачки

⁴³ О томе опширније М. Вукићевић, *Методије, митрополит београдски од 1791-1801. год.*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1900, Београд 1900, *passim*.

⁴⁴ Запис гласи: *Владика београдски Методије и кнез Стеван Војић продадоше, издадоше манастир Рачу везиру Београдском, месеца јунија 1799. за 15.000 гроша, и једва се од тада манастир откупи.* Љ. Стојановић, *наведено дело*, 3760; Ст. Игњић, *Манастир Рача*, Ужице 1997, 62.

⁴⁵ Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, 54.

⁴⁶ Љ. Стојановић, *наведено дело*, 3773-3880; Б. Маринковић, *наведено дело*, 315-316.

епископ Јосиф Јовановић Шакабента, наводећи да је београдски епископ мученички погинуо.⁴⁷

Начин на који је митрополит изгубио живот у српској историографији до сада није био потпуно разјашњен. Миленко Вукићевић тврдио је да га је његов васпитаник и протосинђел Леонтије лажно оптужио код везира.⁴⁸ Вукићевић је, највероватније, податак о Методијевој смрти преузео од Лазара Арсенијевића Баталаке, који је за то такође окривио протосинђела Леонтија Ламброса.⁴⁹ Баталака, међутим, не говори одакле је тај податак преузео, а доступни прворазредни извори о томе не говоре ништа. Када је о том догађају реч, Сава Вуковић се задржао на податку који је преузео из записа Хаџи Рувима Нешковића.⁵⁰

Душан Пантелић наводи да је митрополит ухапшен 6 (18) новембра 1800, у време док су трајале последње борбе Мустафа-пашине војске и јаничара за Београд, и да је паша конфисковао све његово покретно и непокретно имање.⁵¹ Пантелићев извори о том догађају су, међутим, настали у Хабзбуршкој монархији као одјек на збивања у Београдском пашалуку, и питање је колико су, када је о хапшењу митрополита Методија реч, уопште веродостојни. Зато се не може одбацити могућност да је митрополит ухапшен када су јаничари већ преузели контролу над градом, а сам Хаџи Мустафа-паша постао обичан извршилац њихових жеља.⁵² Уосталом, и сам паша је, убрзо после митрополита, по наређењу дахија погубљен 16. (27) фебруара 1801.⁵³ Зато се, са великом сигурношћу, може тврдити да је митрополит погубљен по одлуци дахија, а не самог везира, или да је он такву одлуку невољно донео под њиховим притиском.

Лазар Арсенијевић Баталака и Миленко Вукићевић тврдили су да је Патријаршија обманута тврдњом да је митрополит Методије умро природном смрћу, и да је због необавештености прихватила препоруку да у епископски чин буде рукоположен и на његово место постављен

⁴⁷ *Епископ Шакабента Стратимировићу, фебруара 1801*, АСАНУК, фонд Б, 10-П/1801.

⁴⁸ М. Вукићевић, *Леонтије Ламбровић, митрополит Београдски 1791-1801*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1901, Београд 1901, 129-134.

⁴⁹ Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, Београд 1864, 30-31. Иако је користио грађу различите провенијенције, српске, руске и грчке, став Баталаке о Леонтију Ламбросу толико је негативан да се и овај податак мора узети с резервом. За њега је Леонтије био *човек огрезао у злочинству, подлац, сплеткарош*, који је касније сарађивао са дахијама и са руским представницима, увек на штету Срба, човек коме у Србији нико није смео да верује

⁵⁰ С. Вуковић, *наведено дело*, 317.

⁵¹ Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, 223-224.

⁵² *Исто*, 243-249.

⁵³ *Исто*, 260-264.

протосинђел Леонтије.⁵⁴ Ипак, сама Патријаршија сумњала је у те информације, и покушала да преко посебног изасланика утврди истину, што јој није сасвим пошло за руком.⁵⁵

На основу наведеног, може се закључити да су мотиви јаничара за уклањање митрополита Методија били вишеструки. Први разлог за то је постојање могућности да се Срби масовно побуне и ослободе митрополита, у ког су имали поверења. Други разлог могао би бити могућност да му конфискују имовину и присвоје црквени новац. Трећи, најважнији разлог, је намера да митрополитовим убиством пресеку важан канал којим су у Цариград могле одлазити тачне информације шта се у Београдском пашалуку заправо дешава.⁵⁶ Могућност да га је, ипак, по свом нахођењу погубио Хаџи Мустафа-паша због могућих веза са Ригом од Фере, коју помиње Душан Пантелић⁵⁷, мора бити одбачена, јер би то учинио знатно раније, у исто време када је и Рига погубљен. Хаџи Мустафа-паша, дакле, није имао никаквог разлога да нареди убиство митрополита који му је био лојалан и помагао у комуникацији са хришћанским становништвом.

Већ у априлу 1801, опрезно констатујући да је *архијереј Методије избројао дане живота*, сабор архијереја у патријаршији рукоположио је протосинђела Леонтија Ламброса у епископски чин, и именовао га на Методијево место.⁵⁸ Формулација која је употребљена указује да се, ипак, у Патријаршији претпостављало шта се десило у Београду. Нови архијереј био је канонски рукоположен и постављен.

Леонтије Ламброс рођен је у Једрену, а као веома млад дошао је у Београд, где га је прихватио и пружио му основе теолошког образовања митрополит Методије. Убрзо је примио монашки чин, постао његов протосинђел, и водио највећи део административних послова у епархији. За то време, добро је научио српски језик.⁵⁹

⁵⁴ М. Вукићевић, *Леонтије Ламбровић, митрополит београдски*, 135-136; Лазар Арсенијевић Баталака тврдио је да је сам у Патријаршији тражио податке о Методијевој смрти, и дознао да је патријарх обавештен да је он умро природном смрћу. Л. А. Баталака, *наведено дело*, 32. Баталака, међутим, не наводи од кога је у Патријаршији добио ову информацију и које је изворе користио. Вест о природној смрти митрополита Методија Патријаршији су могле да пошаљу и дахије.

⁵⁵ Н. Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку...*, 105.

⁵⁶ Исто, 105.

⁵⁷ Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, 224.

⁵⁸ Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1910, 41. У епархијама Васељенске патријаршије нису били ретки случајеви да митрополијски протосинђел наследи умрлог или смењеног архијереја, тако да ни Леонтије Ламброс никако није усамљен случај.

⁵⁹ О митрополиту Леонтију у време устанка опширније: Н. Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку...*, 192-198.

Иако је дахијска управа донела нестабилност и поништила српске слободе, стечене под Хаџи Мустафа-пашом, нови митрополит Леонтије је, заједно са 1802. године постављеним ужичко-ваљевским митрополитом Антимом Зепосом, редовно комуницирао са Патријаршијом у Цариграду и вршио уобичајене архијерејске послове. Патријарх Калиник V је, без обзира на нередовну ситуацију у Београдском пашалуку, тражио од њих да исправе бројне неправилности уочене код свештенства у вршењу светих тајни крштења и причешћа, што је била последица или незнања или немара, као и да се спречи *распусна појава четвртог брака*.⁶⁰

Све до избијања Првог српског устанка активност митрополита Леонтија може се сматрати уобичајеном, али вршеном у тешким, ванредним околностима узурпаторске управе. Након избијања устанка, улога овог митрополита биће знатно другачија и имаће, поред духовне, наглашену световну димензију, посебно када је реч о дипломатским напорима да се склопи мир са Портом, као и у комуникацији са руским дипломатским представницима. Слом устаничке државе 1813. означио је и крај његове управе Београдском митрополијом. Са устаничким врхом отишао је у емиграцију, и умро у Кишињеву 1822. године.

БЕОГРАДСКИ МИТРОПОЛИТИ 1739-1804.

Митрополит	Време управе
Софроније	1739-1746.
Викентије Стефановић	1746-1758.
Калиник	1759-1761.
Јеремија Папазоглу	1761-1784.
Дионисије Папазоглу	1784-1791.
Методије	1791-1801.
Леонтије Ламброс	1801-1813.

На основу наведених података, види се да се на челу Београдске митрополије, од њеног поновног успостављања као једне од епархија Пећке патријаршије 1739, до избијања Првог српског устанка 1804, променило укупно седам митрополита, од којих је само један био српског порекла, док су остали били Грци. Након укидања Пећке патријаршије 1766, они су постављани од Васељенске патријаршије у Цариграду, али су епархијске границе остале непромењене. Већина митрополита, без обзира на порекло, одговорно је вршила своју духовну мисију. У периоду од 1739

⁶⁰ Д. Алексијевић, *Прилози за историју српске цркве*, Весник српске цркве за 1910, 43-46.

до 1804. обновљене су бројне цркве и манастири на простору те епархије. Велика обнова црквеног живота уследила је нарочито у време управе Хаци Мустафа-паше Београдским пашалуком у последњој деценији XVIII века, али је она прекинута пашиним убиством и дахијском узурпацијом власти. Од 1804. године, када је дошло до избијања Првог српског устанка, па до установљавања аутономне Српске митрополије 1831, границе Београдске митрополије нису се мењале, али су њени митрополити деловали у сасвим другачијим околностима.

Nedeljko Radosavljević, Ph.D.

BELGRADE METROPOLITANS BETWEEN 1739 AND 1804

Summary

Following the 1739 conclusion of the Belgrade Peace between the Ottoman Empire and the Austro-Hungarian Monarchy, establishing the frontier at Sava and Danube, the Church structure was also reorganized. The Belgrade-Karlovac Metropolitan continued, as an independent Karlovac Metropolitan, to operate in the Habsburg lands, while the Belgrade Metropolitan was reorganized as one of the ordinary eparchies of the Peć Patriarchy. Its borders were not changed even after the abolition of autocephaly of the Peć patriarchy in 1766, and remained until the 1831 creation of the autonomous Serbian Metropolitan.

Between the 1739 Belgrade Peace and the 1804 First Serbian Uprising, seven Metropolitans headed the Belgrade Metropolitan, only one of which was ethnic Serb. All the others were Greek, and most of them fulfilled their spiritual mission in a conscious and responsible manner. This was a period of the great renewal of Church life, primarily seen in the repairs and reconstructions of old or ruined churches and monasteries. This renewal reached climax during Haji-Mustafa Pasha's rule of the Belgrade Pashaluk, during the last decade of the 18th century, when the reforms extending religious liberties of the Christian population were implemented. This process was interrupted by the Janissary 1801 takeover in the Belgrade Pashaluk and the abolition of these rights, which eventually led to the First Serbian Uprising in 1804. Between then, and the 1831 creation of the autonomous national Serbian Church, the Belgrade Metropolitan existed in circumstances vastly different from the pre-uprising times.